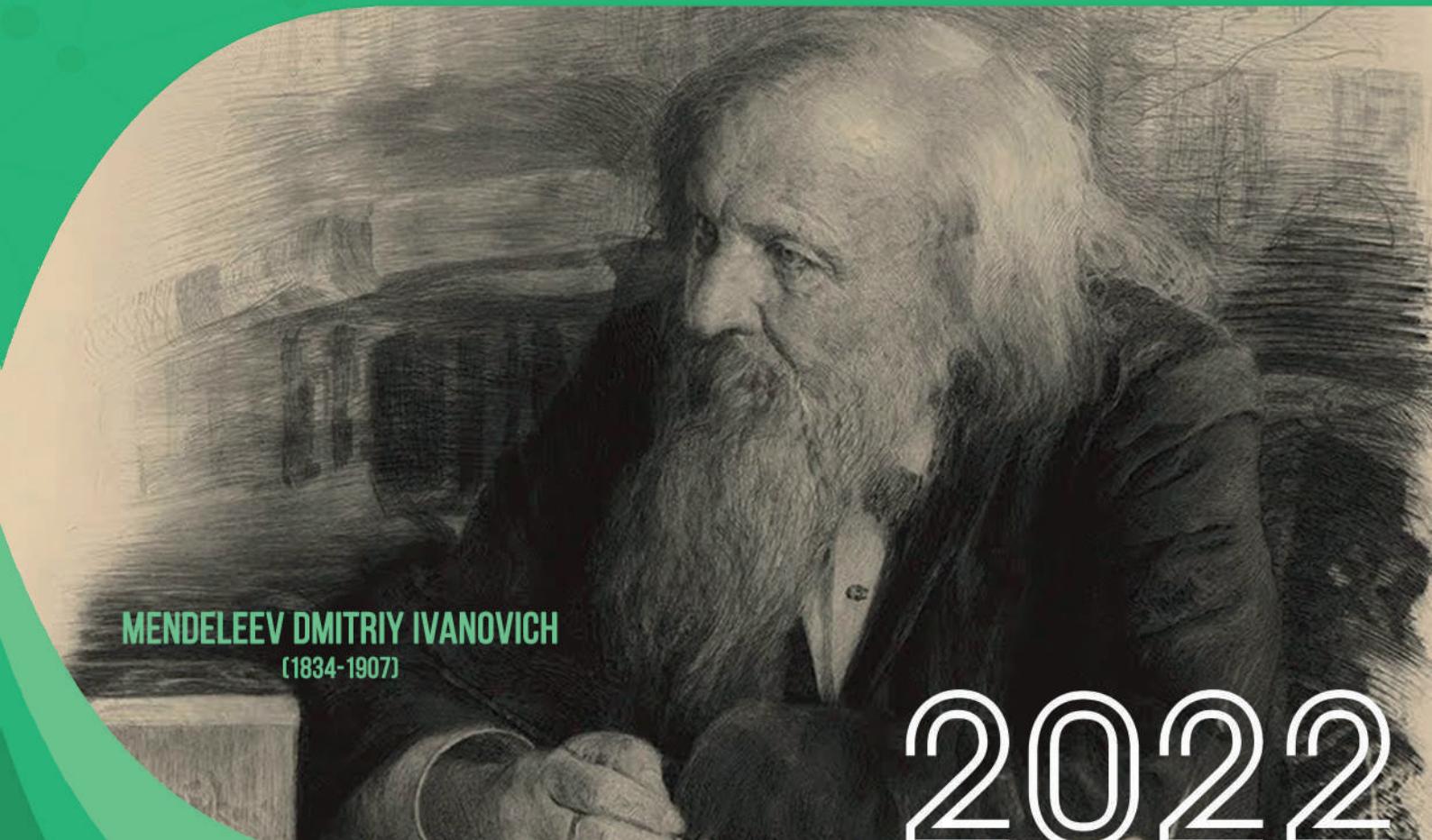

ANJUMAN | КОНФЕРЕНЦИЯ | CONFERENCES

O'ZBEKISTONDA MILLIY TADQIQOTLAR: DAVRIY ANJUMAN

DAVRIYLIGI: 2018 | 2022

MENDELEEV DMITRIY IVANOVICH
(1834-1907)

2022
FEVRAL
№37

CONFERENCES.UZ

Toshkent shahar, Amir
Temur ko'chasi, pr.l, 2-uy.

+998 97 420 88 81

+998 94 404 00 00

www.taqiqot.uz

www.conferences.uz

**ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАР: ДАВРИЙ
АНЖУМАНЛАР:
2-ҚИСМ**

**НАЦИОНАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
УЗБЕКИСТАНА: СЕРИЯ
КОНФЕРЕНЦИЙ:
ЧАСТЬ-2**

**NATIONAL RESEARCHES OF
UZBEKISTAN: CONFERENCES
SERIES:
PART-2**

ТОШКЕНТ-2022

УУК 001 (062)
КБК 72я43

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” [Тошкент; 2022]

“Ўзбекистонда миллий тадқиқотлар: Даврий анжуманлар:” мавзусидаги республика 37-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 28 февраль 2022 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2022. - 12 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн даврий анжуманлар Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиши ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишлиланган.

Ушбу Республика илмий анжуманлари таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси хузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманган мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

Доцент Шакирова Шохидা Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Ёшлар ишлари агентлиги хузуридаги ёшлар муаммоларини ўрганиш ва истиқболли кадрларни тайёрлаш институти)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдор.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,

Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

1. Kurbanbayeva Ulbosın Jumaǵaliyevna	
МАҲАЛЛЕНИН INSAN RUWXIY TURMISINDA TUTQAN ORNI.....	7
2. Shadmonov Aziz Azimovich	
G'ARB FAYLASUFLARINING ERKINLIK HAQIDAGI QARASHLARI TAXLILI	10

ФАЛСАФА ВА ҲАЁТ СОҲАСИДАГИ ҚАРАШЛАР

MÁHÁLLENIÝ INSAN RUWXIY TURMISINDA TUTQAN ORNI.

Kurbanbayeva Ulbosin Jumaǵaliyevna

Qaraqalpaqstan medicina instituti

“Ózbek tili, ádebiyatı hám jámiyetlik pánler” kafedrası assistenti

Tel:907362616 ulbosin2616@gmail.com

Annotaciya: Mähalle insan turmısında tutqan orni. Mähalle barkamal áwladı tarbiyalawda tiykarǵı orın. Ózin-ózi basqarıw sistemasiń ózine tán usılı.

Gilt sózler: Mähalle, ruwxıylıq, kámil insan, puqaralıq jámiyet

Hár qaysı xahq yáki millettiń oy-pikiri turmıs, ruwxıy kóz- qarasları óz-ózi menen bos jerde qáliplespeytügıllığı belgili. Olardiń payda boliwı hám rawajlanıwında anıq tariyxiy tabiyiy hám sociallıq faktorlar tiykar boliwin hámmemiz jaqsı bilemiz.

Mısalı, Shıǵıs dünýasında atap aytqanda ózimizdiń Orta Aziya shárayatunda da jámáát bolıp jasaw sezimi oǵada úlken áhmiyetke iye hám adamlardı bir-birine jaqınlastırıwǵa, bir-birinin qollap-quwatlap, turmıs keshiriwge tiykar jaratadı. Usı mánide xalqımızdiń turmıs hám oy-pikir tárizine názer taslasaq basqalarǵa hesh uqsamaytuǵın miń jıllar dawamında qáliplesken tek óz-ara qatnas ǵana emes, al turmısımızdiń úzilmes bir bólegi sıpatında ayqın kózge taslanatuǵın bir qatar ózine tán paziyletlerdi kóremiz.

Mısalı ushın, tilimizdegi mehir-aqıbet, mehir-muhabbat, mehir-shápáát, qádir-qımbat degen bir -birin tereń mazmun mánis penen bayıtatuǵın hám tolıqtıratuǵın sózlerdi alayıq. Qanshamma ersi túyilmesin bul sózlerdi basqa tillerge túp mánisinde awdarıwdıń ózi bir mashqala.

Birinshi Prezidentimiz “Joqarı mánawiyat – jeńilmesh kúsh” kitabında mähallenı “xalqımızǵa tán ózin-ózi basqarıw sistemasiń ózine tán eń ájayıp usılı”¹ dep aytıp ótedi. Bul ájayıp usıl áyyem zamanlardan adamlardıń tek ǵana tilinde emes , al kewilinde de, pútkıl ómirinde tereń orın iyelegenı tegin emes. Bul sózlerdiń mánisi sonnan ibarat, mähalle sisteması tek biziń xalqımızdiń turmıs tárizi menen tiǵız baylanıslı sociallıq hádiyse bolıp, basqa derlik hesh bir mámlekette onıń uqsası joq. Yaǵníy, mähallenı standarti tek Ózbekstanda ǵana bar bolıp, ǵárezsizlik arqalı pútkıl dúnýa usı sistemaǵa úlken qızıǵıwshılıq penen qaramaqtı.

Mähalle ruwxıy tárbiyalıq qádiriyatlар, dástúrler mákanı. “Mähalle –hám ata, hám ana” degen hikmetli naqıl bar xalqımızda. Mähalle tárbiya orayı. Aymaqta ósip atırǵan hár bir jigit qızdırıń minez-qulqı tárbiyası ushın pútkıl mähalle turǵınları juwapker. Sebebi “Bir balaga jeti mähalle ata-ana” degen naqıl sonnan kelip shıqqan. Mähalle erkin pikirlilik tiykarında rawajlanadı. Hár bir puqara ol jerde ótkeriletuǵın ilajlar tárbiyalıq- shólkemlestiriw jumisları boyınsha puqara óz kóz- qarası pikiri, mirat hám usınıslardı ashıq bildiriw huqıqına iye. Erkin pikir mámlekетimizde ámelge asırılıp atırǵan demokratıyalıq reformalardı ruwxıy irge tasın quraydı.

Mähalle sózi arabsha jer, orın, mákán mánilerin aňlatadı. Qalaniń belgili bir bólomin óz ishine alǵan, ózin-ózi basqarı

wǵa tiykarlangan sociallıq aymaqlıq bólim, ekinshiden bir aymaqta jasawshılar mähalle aǵzaları, úshinshiden mähalle keńesi hám jaylasqan imarat mähalle gúzári dep atalǵan². Joqarıda mähalle ruwxıy-tárbiyalıq qádiriyatlар oshaǵı ekenligine ayrıqsha toqtap ótken edik. Haqiqyattan da ruwxıy minez-qulqı tárbiyası mähallede qáliplesedi, rawajlanadı hám en jayadı. Bul boyınsha úlkenler órnek kórsetip úlgili hám baslamashı boliwı lazım .

Mähalle shıǵısqa tán, dástúrler úrp-ádetlerdi jámiyetlik tiykarda turmısqa asırıwshı, áwladtan áwladqa jetkeriwshi mádeniyat oshaǵı bolıp esaplanadı. Mähalle belseñdileri dástúrlik shańaraq

1 I.A.Karimov. Joqarı mánawiyat -jeńilmes kúsh. Tashkent “Mánaviyat” 2008. 58-bet.

2 Mánaviyat asosiy tushunchalar izohli luǵati .Toshkent 2009. 368-bet.

toyların, bayramlardı, jerlew māresimlerin baylanıslı shólkemlestiriw jumisların ámelge asırıwda basshılıq etedi. Olardı israpkershiliksız artıqsha qárejet jumsamay, iqsham ótkeriw máhálle aqsaqalı hám arnawlı juwapker kommissiyalar, sonday- aq máhálle turǵınlara baylanıslı. Mähállede ótip atırǵan hár bir saltanat yaki māresim ushın máhálle turǵınlarınıń úlken kishisi teńdey juwapker. Bunday ilajlardı jámiyyette iyelegen ornına qaramastan hámme puqaraǵa teńdey húrmet –izzet kórsetiledi. Sebebi máhälleniń bárshe aǵzası bir bekkem shańaraq esaplanadı. Sebebi máhálle kimniń qay jerde islewi, qansha pul tabıwına qarap emes, al kim qanday insan ekenligi, jasap atırǵan jerine qanday járdem berip, onıń abirayına ne qosqanı menen yesaplasadı, usıǵan qarap adamǵa baha beredi.

Mähálle bekkem bir shańaraq eken, adamlardı bir-birewge húrmeti, múnasebeti, kishipeyillik, miynetsúygishlik, eń tiykargısı Watanǵa muhabbat sezimleri, oǵan sadıqlıq sıyaqlı joqarı paziyletler eń dáslep máhállede qáliplesip baradı eken.

Sol sebepli ruwxıy turmısımızdı, milliy sana –sezim hám qádiriyatlarımızdı, isenim hám oy-pikirimizdi, úrp-ádet hám dástúrlarımızdı saqlaw, ruwxıy dúnyamızdı bayıtılwǵa umtılар ekenbiz,. Sol arqalı biz ózimizdiń ullı maqsetimiz bolǵan erkin puqaralıq jámyetti quriw jolında úlken qádem qoyǵan bolamız.

Birinshi Prezidentimiz “Joqarı mánawiyat – jeńilmesh kúsh” kitabında máhälleni “xalqımızǵa ózin-ózi basqarıw sistemasiń ózine tán eń ájayıp usılı”¹ dep aytıp ótedi. Bul ájayıp usıl áyyem zamanlardan adamlardıń tek ǵana tilinde emes, al kewilinde de, pútkıl ómirinde tereń orin iyelegeni tegin emes. Bul sÓzlerdiń mánisi sonnan ibarat, máhálle sistemasi tek biziń xalqımızdıń turmis tárizi menen tiǵız baylanıslı sociallıq hádiyse bolıp, basqa derlik hesh bir mámlekette onıń uqsası joq. Yaǵníy, máhälleniń standartı tek Ózbekstanda ǵana bar bolıp, górezsizlik arqalı pútkıl dúnya usı sistemaǵa úlken qızıǵıwshılıq penen qaramaqta.

Mähálle erkin pikirlilik tiykarında rawajlanadı. Hár bir puqara ol jerde ótkeriletuǵın ilajlar tárbiyalıq- shólkemlestiriw jumisları boyinsha puqara óz kóz- qarası pikiri, mirat hám usınislardı ashıq bildiriw huqıqına iye. Erkin pikir mámlekетimizde ámelge asırılıp atırǵan demokratıyalıq reformalardı ruwxıy irge tasın qurayıdı.

Joqarıda máhálle ruwxıy-tárbiyalıq qádiriyatlar oshaǵı ekenlige ayriqsha toqtap ótken edik. Haqıqattan da ruwxıy minez-qulqı tárbiyası máhállede qáliplesedi, rawajlanadı hám en jayadı. Bul boyinsha úlkenler órnek kórsetip úlgili hám baslamashı bolıwı lazımdı.

Mähálle turǵınlarınıń ruwxıy- minez-qulqı tárbiyası boyinsha bir- birlerine keńes beriwləri hár tárpleme paydalı bolıp tabıldadı.

Sonday-aq toy-máresilerinde jaslardı el xizmetine tartıw arqalı olarǵa nelerge diqqatlı bolıw kerek qanday qarım-qatnasta bolıw kerekligi úyretiledi. Bunday máhállede tárbiyalanıp atırǵan jaslar birinshiden, miynetkesh, miyman kútiw, shıgarıp salıw, ekinshiden xoshpeyillik ádebin, úshinshiden jámiyetke húrmet ádebin iyeleydi.

Mähálle shańaraqtıń tınısh tatiwlıǵın birligin bekkemleytuǵın orın. Tábiyyiy bir jaǵday shańaraqta geypara arzımaǵan nárse sebepli jánjel shıǵıwı hám bul haqqında eri ya hayalı máhálle komitetine arız etiwi múmkın. Bunday jaǵdaylarda máhálle basshıları sabırlı tereń oylap bolıp tek ǵana jarastırıw jolınan bariw kerek.

Demek, máhálle insanniń ruwxıy kelbeti onıń minez-qulqıń tárbiyalawda áhimiyetli rol oynaydı. Sebebi onıń ruwxıy dúnyası sol kündelikli ortaliqta qáliplesip baradı. Kóp ǵana máhállelerdiń jasları keshquinları háterjam óz ara álpi alisip paydalı sáwbetlesip otırǵanlıǵın kórip qálbiń quwanıshqa toladı. Bunday gózzallıq hám náziklik máhálle belseñdileri minez- qulqı tárbiyasınıń nátiyjesi kórkı hám ziynetı.

Mähálle shıǵısqı tán, dástúrlar úrp-ádetlerdi jámiyetlik tiykarda turmısqa asırıwshı, áwladtan áwladqa jetkeriwhı mádeniyat oshaǵı bolıp esaplanadı. Mähálle belseñdileri dástúrlık shańaraq toyların, bayramlardı, jerlew māresimlerin baylanıslı shólkemlestiriw jumisların ámelge asırıwda basshılıq etedi. Olardı israpkershiliksız artıqsha qárejet jumsamay, iqsham ótkeriw máhálle aqsaqalı hám arnawlı juwapker kommissiyalar, sonday- aq máhálle turǵınlara baylanıslı. Mähállede ótip atırǵan hár bir saltanat yaki māresim ushın máhálle turǵınlarınıń úlken kishisi teńdey juwapker. Bunday ilajlardı jámiyyette iyelegen ornına qaramastan hámme puqaraǵa teńdey húrmet –izzet kórsetiledi. Sebebi máhälleniń bárshe aǵzası bir bekkem shańaraq esaplanadı. Sebebi máhálle kimniń qay jerde islewi, qansha pul tabıwına qarap emes, al kim qanday insan ekenligi, jasap

1 I.A.Karimov. Joqarı mánawiyat -jeńilmes kúsh. Tashkent “Mánaviyat” 2008. 58-bet.

atırǵan jerine qanday járdem berip, onıń abırayına ne qosqanı menen esaplasadı, usıǵan qarap adamǵa baha beredi.

Máhalle bekkem bir shańaraq eken , adamlardı bir-birewge húrmeti , múnasebeti, kishipeyillik, miynetsúygishlik, eń tiykarǵısı Watanga muhabbat sezimleri , oǵan sadıqlıq sıyaqlı joqarı paziyletler eń dáslep máhállede qáliplesip baradı eken.

“Máhalle xalq penen mámlekет ortasındaǵı kópir bolıwı kerek.Olardıń quwanshi tashwishinen har dayım xabardar bolıwı máhälleniń tiykrǵı wazıypası” dep aytıp ótedi prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev.

Sol sebepli ruwxıy turmısımızdı, milliy sana –sezim hám qádiriyatlarımızdı, isenim hám oy-pikirimizди, úrp-ádet hám dástúrlarımızdı saqlaw, ruwxıy dúnyamızdı bayitiwǵa umtilar ekenbiz, olardıń hámmesi máhalle mekemesine jáne de kóbirek imkaniyat beriw, onıń huqıqıy hám ámeliy wákıllıkların keńeytiw menen tikkeley baylanıslı ekenligin jaqsı túsinemiz. Sol arqali biz ózimizdiń ullı maqsetimiz bolǵan erkin puqaralıq jámyetti quriw jolında úlken qádem qoyǵan bolamız.

Paydalanylǵan ádebiyatlar:

1. Karimv.I.A. Joqarı mánawiyat - jeńilmes kúsh. Tashkent “Mánaviyat” 2008
2. Mánaviyat asosiy tushunchalar izohli luǵati .Toshkent 2009. 368-bet.
3. Ziyonet.uz

G'ARB FAYLASUFLARINING ERKINLIK HAQIDAGI QARASHLARI TAXLILI

Shadmonov Aziz Azimovich

Samarqand Davlat

Chet tillar instituti tayanch doktaranti

E-mail:azizshadmonov39@gmail.com

Tel: +998933555010

Annotatsiya: Maqolada inson erkinligining shakllanishi va rivojlanib boorish jarayonlari yoritib berilgan.Shuningdek erkinlikning qadimgi davrda qay darajada ekanligi,Qadimgi davr faylasuflarining erkinlik haqidagi falsafiy fikrlari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Erkinlik, inson erkinligi, iroda erkinligi,zarurat, Bertran Rassel, Karl Jaspers ,Benedikt Spinoza, Fridrix Gegel, A.V.Smirnov, Jon Akton.

Har qanday falsafiy ta'lilot va dunyoqarash tizimining asosiy va asosiy kategoriyalaridan biri erkinlik kategoriyasidir, chunki u asosiy umuminsoniy qadriyatdir. Erkinlik - eng umumiyyatli ma'noda, tanlov imkoniyati, voqeа natijasi uchun variantlar. Bu imkoniyatning yo'qligi erkinlikning yo'qligi bilan barobardir. Boshqacha qilib aytganda, erkinlik – iroda erkinligi yoki stokastik qonun (hodisa natijasini oldindan aytib bo'lmashligi, ongsiz erkinlik) bilan yo'naltirilgan tasodifiylik ko'rinishlaridan biri hisoblanadi.

Gegelning fikricha, “erkinlik zarurat haqidagi bilimdir”. Ko'riniб turibdiki, insonning erkinlik talqini bu hodisaning eng muhim xususiyatlarini “o'z ichiga oladi”. Biroq, tez-tez bo'lgani kabi, qisqacha ta'riflar qo'shimcha tushuntirishlar va tushuntirishlarni talab qiladi yoki ularni turlicha talqin qilish uchun asos beradi. Darhaqiqat, agar erkinlik faqat voqelikni adekvat idrok etishdan iborat bo'lsa, u holda inson bilish ob'ektiga bir tomonlama qaram bo'lib chiqadi, uning iroda erkinligi buzilgan, bostirilgan bo'lib chiqadi.

O'tgan asrning buyuk matematigi, mantiqi va faylasufi Bertran Rassel o'zining “G 'arb falsafasi tarixi” fundamental asarida shunday yozgan edi: “Iroda erkinligi va determinizm o'rtasidagi qarama-qarshilik falsafada dastlabki davrlardan to hozirgi kungacha davom etadi va turli vaqtarda turli xil qiyofalarni oladi.”

Shubhasiz, B.Rasselning fikri to'g'ri, chunki inson erkinligi va uning irodasi erkinligi shaxsning o'z taqdirini o'zi belgilash qobiliyati sifatida qadim zamonlardan beri insoniyatni tashvishga solib kelayotgan muammodir. Ushbu muammoning paydo bo'lishining sababi, bir tomonidan, insonning erkinlik yo'qligi, ikkinchi tomonidan, uning erkinlikka intilishining kuchayishi bilan bog'liq. Shu munosabat bilan, XX asrning eng buyuk ekzistensial faylasuflaridan biri Karl Jaspers bu haqda shunday yozadi “Shunday qilib, zamonning asosiy savoli shu bilan bog'langandek: o'z taqdirini o'zi belgilaydigan mustaqil inson hali ham mumkinmi? Umuman olganda, inson ozod bo'lishi mumkinmi, degan savol tug'iladi ... ”.

Shubhasiz, Karl Jaspers insonning mavjudligi erkin shaxsning o'zini o'zi tasdiqlashi deb hisoblaydi, ammo “hamma narsa shunday degan fikr paydo bo'lishi mumkin.Insoniyat tarixi faqat ozod bo'lishga bo'lgan behuda urinishdir.”

Yevropa falsafiy tafakkurida yangi davr davridan boshlab – J.Lokk, B.Spinoza, I.Kant, Gegeldan boshlab, 20-asrgacha esa E.From, ekzistensializmga yo'naltirilgan mualliflar timsolida. V.Frankl, R.Mey, R.Xorre, E.Desi, R.Rayan va boshqalar tomonidan mazmunan erkinlik muammosi ancha chuqur o'rganildi.

Barcha monoteistik dinlar va ularning ilohiyotlari asrlar davomida bu dinlarning aqidalari uchun doimo birdek zarur bo'lgan bir-birini istisno qiluvchi tushunchalarni uyg'unlashtirishga harakat qilgan. Gap Qudratli, hamma narsani ko'ruvchi va yaxshi Xudo tushunchasi bilan insonning o'z taqdirini o'zi belgilash va erkin harakatlar qilish uchun qonuniy (Xudo tomonidan berilgan) qobiliyatining uyg'unligi muammosi haqida bormoqda, ularsiz “gunoh” tushunchasi butunlay mazmunini yo'qotadi. Shubhasiz, insonning haqiqiy iroda erkinligi Xudoning ijodi sifatida Xudoning hamma narsani bilishini ham, Uning qudratliligini ham istisno qiladi. Biroq, mavjud monoteistik dinlar ushbu asosiy, asosiy fikrlarning hech biridan voz kecholmagan va rad eta olmaydi, bu esa ularni o'z mohiyatiga ko'ra bir-biriga zid qiladi. Yechimsizlik bu dinlar tarixi bo'ylab qizil ip kabi o'tadi.

A.V.Smirnov shunday degan edi Qur'on antropologiyasida shaxsning “niyati” shaxsni

“tanlashda” hal qiluvchi rol o’ynaydi va Abuhamid Muhammad G’azzoliy bu haqda o’zining “Din ilmlarining tirilishi” asarida juda batafsil gapiradi .

Ushbu kontseptsiyaga ko’ra, inson o’z niyatini shakllantirish nuqtai nazaridan butunlay avtonomdir. Xuddi shu narsa “tanlov” uchun ham amal qiladi. Biz tahlil qilayotgan savolga muvofiq kelib chiqadigan asosiy nizolar niyatga emas, balki niyat bilan bog’liq bo’lgan harakatlarga taalluqlidir. Savolning mohiyati shundan iboratki: inson o’z harakatini amalga oshirishda avtonommi yoki yo’qmi?

A.V.Smirnovning fikricha, “bu muammoning to’g’ri shakllantirilishi: “harakat avtonomiysi masalasi”, lekin “iroda avtonomiysi” yoki “iroda erkinligi” emas, chunki iroda va niyat, ta’rifiga ko’ra, butunlay insonning kuchidadir. Tasavvufning mavjud qoidalari: “Inson taqdirdagi barcha yaxshilik va yomonlik xudodandir”, “niyat muxtoriyatini inkor etish emas, balki faqat inson bilan sodir bo’lgan voqealarni maqsad qo’yishdir. Bu g’arb ma’nosida fatalizm emas, chunki erkin va oqilona tanlangan maqsad uchun sa’y-harakatlarni samimiyligi va to’liq qo’llash bu qoida bilan mutlaqo inkor etilmaydi va musulmon mutafakkirlari buni qayta-qayta ta’kidlaganlar.

Rossiyalik tadqiqotchi M.T.Yakupovning yozishicha, islom va shariat manbalari musulmonlar uchun besh xil iroda erkinligini beradi: shaxsiy erkinlik, xulq-atvor va mulk erkinligi, fikr erkinligi, din erkinligi. Ya’ni, Haq taolo o’z maxluqotlariiga o’zlaricha qandaydir qadam tashlashlari uchun imkoniyat yaratib berdi. Bu inson iroda erkinligining oldindan belgilashdan shubhasiz ustuvorligini anglatadi.

Insonning Alloh taolonning taqdirini inobatga olgan holda ixtiyor erkinligini quyidagicha izohlash mumkin: inson o’z harakati va ishlarida erkendir, Haq taolonning taqdiri esa uning hamma narsani bilishiga asoslanadi. Qodir insonni, bu dunyoni va uning erkinligini oldindan belgilab qo’yan, bu unga o’z hayotini boshqarish imkoniyatini bergen, ammo insonning irodasi hali ham Qodir Tangrining irodasi ostidadir. Shu bilan birga, Yaratuvchining hamma narsani bilishi inson harakatlarining sababi emas. “Senga yaxshilik yetgan narsa Allohdan, yomonlik esa o’zingdadir”. “Kim to’g’ri yo’lda yursa, o’zi uchun yuradi; Kim adashsa, o’z zarariga adashgan bo’ladi.

Yaqin va O’rta Sharqda bunday jarayonning asoschilari va g’oyaviy ilhomlantiruvchilar ar-Rovandiy, Eronshahriy, Abu Bakr ar-Roziy, Sharqiy aristotelchilar va Ixvon-us-safo kabi “erkin fikrlilar” bo’lib, ular erkinlik muammolarini tahlil qilishga urinadilar. Bu mutafakkirlar tufayli iroda erkinligi muammosini din kontekstidan tashqarida muhokama qilish mumkin bo’ldi. Bu mo’taziliylik tushunchasi kabi nafis va istiqbolli erkinlik tushunchalaridan tortib, ash’ariylik, so’fiylik va shu kabilalar kabi mashaqqatli va nihoyatda g’alati tushunchalarning tug’ilishiga olib keldi.

Foydalanimanligi adabiyotlar ro’yxati:

- 1.Философское понятие свободы. Свобода и ответственность//<http://studgilosed.ru/ofvet-k-vstupitelnomu>.
2. Гегель. Философия истории//Соч. – М.: 1935Т.VIII
3. Рассел Б. История западной философии. В 4-х кн/Пер. с англ., подгот. текста В.В.Целищева.– СПб.: Азбука, 2001.
4. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М.: 1991.
5. Лорд Актон.Очерки становления свободы.Лондон 1992
6. А.Еркайев. Milliy g’oya va ma’naviyat / - Т.: «Ma’naviyat” 2002.
- 7.Abdurahim Erkayev.Tafakkur erkinligi.T. “ Ma’naviyat” 2007

ЎЗБЕКИСТОНДА МИЛЛИЙ ТАДКИКОТЛАР: ДАВРИЙ АНЖУМАНЛАР: 2-ҚИСМ

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фарруҳ Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 28.02.2022

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000